

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy

Seminární práce
Teorie literatury I
zimní semestr (2022/2023)

Jan Šesták (Dějepis-Český jazyk)

Ve Vysoké, dne:

1 Analýza a interpretace úryvku českého uměleckého textu

V této seminární práci se vynasnažím analyzovat a interpretovat úryvek českého uměleckého textu. Vybral jsem si lokální pověst z místa mého bydliště, která je zaznamenána v kronice ředitele měšťanské školy v Mělníku Ludvíka Böhma *Mělník a okres mělnický* z roku 1892.

Rád bych však ještě před začátkem samotného rozboru pověsti sdělil, proč mě zaujala právě tato pověst. Mám rád historii, kterou také všemožně studuji, a zároveň pracuji jako kronikář obce Vysoká na Mělnicku, takže se zaměřuji ve své činnosti významně rovněž na minulost místa, kde bydlím, na minulost své obce. Tato pověst mě zaujala, nejen protože se odehrává na území právě naší obce, tedy v krajině dobře mi známé, ale i protože je poměrně značně brutální ve svém obsahu. Onen „Krvomlýn“ se stal dnes již také, jak to tak bývá, místním ekvivalentním názvem pro Harasov. Může tak pojmenovat rybník a hrad, který se zde v dávné historii na jednom skalním ostrohu tyčil a o jehož existenci bezpečně víme.

Pověst „O Krvomlýnu“

V dávných dobách, když stál již hrad Kokořín, zvolil si šlechtitý rytíř Slavibor z Hrádku za své sídlo strmé skály nad jezerem v údolí Kokořinském a v pevnou tvrz je proměnil. Zde bydlel v zátíší s jedinou spanilou dcerou Ladkou. Zabývá se lovem a hospodářstvím, žil rytíř Slavibor na svém vysokém hradě již po několik let, v kterém čase jeho dospívající dcera nabývala vzdělání od zbožného poustevníka, blízko odtud usedlého.

Tehdá náležel nedaleký hrad Vidim starému hrdému rytíři Milotovi, jehož syn Břetislav, statný a krásný mládenec, jednou při lovu v bludišti skalnatých dolů Vidimských a Kokořinských zbloudil, až dostal se do neznámého jemu dolu Kroužeckého, kde zemdlen na úpatí skály odpočinul a usnul. V tom stavu našla ho Ladka, jež jahod sbírajíc, od domova trochu dále se odvážila. S výkřikem podivení stanula, setkavši se v odlehlé samotě s krásným mládcem.

Mladý rytíř procitnuv ze sna taktéž ulekl se, an spatřil před sebou divokrásnou dívku, kterou ve své obraznosti měl za bytost' nebeskou. Když pak sličná Ladka podávala mu k občerstvení nasbírané jahody, zahleděl se Břetislav v její krásné oči, a brzy rozpředl se mezi nimi sladký hovor. Oba pak teprve při západu slunce rozloučili se, přislíbivše sobě, že zítra opět na tomto místě jeden druhého očekávatí bude. Osamělý důl Kroužecký znenáhla byl rájem dvou milujících a místo, kde se ponejprv setkali, svědkem jejich čisté, obapolné lásky. Již chystal se Břetislav projevit své city starému Slaviboru a svému hrdému otci Milotovi a požádati jich o splnění tajného přání svého, když naděje milujících náhle zhroucena byla.

Divý Milota na Vidimi pozoroval již dlouho s nedůvěrou synovy zhusta se opětujících zálety do Kokořinska. Když pak Břetislav opovrhl rukou bohaté dědičky mocného hradu Housky, a konečně když otec jeho tajný milostný spolek vyslidil, umínil sobě necitný Milota násilně milence od sebe roztrhnouti. Rozhněván na dívku, která jeho syna půvabem svým okouzila, položil se v jedné strži Kroužeckého dolu s napjatým samostřilem, a když krásná Ladka na perutích lásky k milenci v umluvenou chvíli tudy spěchala, vletěla rána zlotřilého Miloty do něžných nader nevinné dívky a zlomila na vždy útlý květ života jejího. Krvi zbrocenu našel starý poustevník dceru svého přítele a odnesl ji s nářkem do hradu. Ještě nebyla mrtva, ještě byla ústa její s to zkormoucenému otci svěřiti se s láskou k Břetislavovi; ale potom tiše skonala. Nešťastný Slavibor při mrtvole její přísahal hroznou pomstu nejen vrahu ale i celému rodu jeho.

Slaviborův hrad od toho dne naplňoval se divými tovaryši, kterých každodenně přibývalo. Byla brousená zbraň, kovány meče a uprostřed hradního nádvoří postaveno lešení s korečným vodním kolem. Nad kolem vznášelo se stínadlo s ostrým nožem, od kterého veden byl žlábek právě na kolo, pod lešením umístěné. Na toto tajemné lešení jednoho dne vstoupil Slavibor, změněný v člověka zuřivého a nelidského a přísahal přede všemi tovaryši, že nebude pomsta jeho dříve ukojena, dokud tekoucí krev nepřátel jeho nepřivede v pohyb toto kolo. Hrůza pojala při tomto slibu i nejsurovější tovaryše; ale Slavibor opatrně a pozorně jal se prováděti tajnou pomstu. Nejdříve poctivého a šlechetného Břetislava, kterého neprávem považoval za svůdce Ladčina, vlákal lstivě pod rouškou přátelství do hradu svého a krví jeho zasvětil nově vymyšlené vražedné lešení. Potom náhle v bouřlivé noci přepadl tvrz Vidimskou, rozbořil ji úplně, když byl všecku její posádku zajal a pobil, zavlekl starého Milotu z Vidimi, hlavní předmět svého hněvu, do svého hradu a za škodolibého smíchu ukojené pomsty oddal smrti Milotu a celou rodinu jeho na lešení krvavém. Nával krve byl tak mohutný, že se kolo pod lešením poprvé otočilo.

Od té doby nazýván hrad jménem Krvomlýn, kterým nazvány jsou také zříceniny hradu, když přátelé ukrutně odpraveného Miloty pomstu vykonali, zmocnivše se zuřivce na hradě jeho a usmrtivše jej na krvavém kole, které krví svého vynálezce podruhé a naposledy se otočilo; ale potom zničeno bylo a hrad rozkotán.

Od té doby duch Ladčin každou noc na úpatí skály, kde Ladka ponejprv Břetislava spatřila, smutně milence svého očekává, a když pak ve člunu přes jezero k ní připluje, tu oba se obejmou, na jezero vplují a zmizí.

1.1 Jaký literární druh textu to je?

Myslím, že lze bezpečně říci, že se jedná o epickou prózu, o prozaický epický text. Text je členěn do jednotlivých odstavců. Není ve verších. Zároveň se v něm rozehrává jedna určitá dějová situace, která postupně graduje a je zakončena. Samotný text má tedy příběh.

1.2 O jaký literární žánr se jedná?

Text je pověstí.

Pověst je dle definice „**krátký bájevitý příběh, často folklórního původu, tematicky vázaný k určitému místu, osobě nebo historickému času**. Ačkoli (podobně jako pohádka) hojně využívá **fantastických, zázračných nebo kuriosních motivů**, činí si nárok být přijímána jako sdělení o reálné události z konkrétního časoprostoru (*fabula credibilis* = *fabulace důvěryhodná*). Více než jiné žánry vyjadřuje **genia loci**. Životní prostředí, dějiny i každodenní realitu **důvěrně oživuje**, takže se jeví jako mozaika pestrých příběhů na samé hranici uvěřitelnosti.“¹ Všechny tyto parametry text bezezbytku splňuje.

Dále můžeme hovořit o tom, že se jedná o klasickou **místní pověst**. Také vlastní titul pověsti vypovídá o tom, že pověst bude vyprávět o něčem, co se nazývá „Krvomlýn“. Jak jsem zmínil, „Krvomlýn“ nebo také „Krvomlejn“ (lidově) chápeme dnes již jako ekvivalentní název pro Harasov, tedy pro místo, kde leží rybník a kde stál také v minulosti hrad. Nicméně v této pověsti chápeme rovněž „Krvomlýn“ jako lidský, kuriosní, zvláštní a atypický výtvar hodný pozornosti, který se v čase v lidské paměti zachoval a jehož existence se traduje i prostřednictvím této pověsti dodnes. Vztahujeme ji k určitému místu – Harasovu.

Dělení pověstí učebnice vysvětluje takto: „Pověsti lze rozdělit na *místní, historické a démonologické*. **Místní pověsti** vyprávějí o magické moci a skrytém tajemství konkrétní lokality. Pojí se k přírodním úkazům (*studánky, stromy, balvany*) nebo k lidským výtvarům (*hrady, zámky, kostely, poklady*). Mají několik variant: Pověsti **etiologické** vztahují se k vzniku či zániku těchto objektů (*zvýšená plošina v krajině vznikla při husitském tažení jako Žižkův hliněný stůl*). Pověsti **etymologické** vysvětlují příběhem vznik místního názvu (*Strašnice = obec, kde strašilo*). Pověsti **genealogické** se vztahují k historii šlechtických rodů (*pověst o rožmberské bílé paní*), pověsti **heraldické** objasňují původ šlechtických erbů, městských znaků a domovních znamení, pověsti **legendární** líčí např. zázračné založení klášterů (*klášter byl postaven na místě zjevení Panny Marie*).“² atd.

Pověst „O Krvomlýnu“ je pravděpodobně **etymologickou místní pověstí**. Vztahuje se totiž k určitému místu, kde se odehrává jádro jejího příběhu. Popisuje minulost určité lokality. Přitom však vysvětluje původ místního názvu a vypráví o „Krvomlýnu“ jako o lidském výtvaru, který zde měl být sestrojen. Snaží se o historickou věrohodnost a uvěřitelnost. Zmiňuje panství a hrady, které v oněch „dávných dobách“, v období středověku skutečně stály.

¹ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001. 287 s. (strana: 227)

² PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001. 287 s. (strana: 228)

Nabízí se však také teorie, že je to **pověst genealogická** pro rod Hrzánů z Harasova, kteří hrad Harasov reálně založili a podle něj je odvozeno jejich jméno³. Bohužel však pro tuto teorii nemám věrohodné zdroje, zda se Hrzánové z Harasova k této pověsti hlásili jako ke svému mýtickému počátku. Věc komplikuje i fakt, že Hrzánové z Harasova vymřeli v polovině 19. století, a proto bych zůstal u výkladu o pověsti „O Krvomlýnu“ jako o pověsti etymologické.

1.3 Jaký je námět, téma textu a jaké má motivy?

Pověst vypráví o velké milostné lásce, o lásce na první pohled dvou mladých lidí a o následné tragédii, v kterou se původně zdánlivě idylický příběh zvrhne.

Ladka, dcera rytíře Slavibora z Hrádku, a Břetislav, syn rytíře Miloty z Vidimi, se do sebe zamilují. Ovšem jejich lásce není přáno. Břetislavův otec Milota z Vidimi by si spíše přál, aby jeho syn měl lepší manželku. Aby jejich milostný svazek roztrhl, rozhodne se Břetislavovu svůdkyni zabít. To však netuší, co tím způsobí. „Krvomlýn“ je zde pak vlastně prostředkem, nástrojem Slaviborovy pomsty, kterou přísahal, že vykoná po náhlém zavraždění své dcery. Slaviborův hněv je záhubou a zkázou pro Milotu a celé jeho panství i rod.

Příběh je pak tedy tvořen rovněž mnoha dílčími motivy.

Například se v pověsti vyskytuje motiv divoké neznámé přírody a motiv přírody obecně. Jsou zde zmíněna mnohá údolí na Kokořínsku, důl Kokořínský, důl Vidimský a konečně důl Kroužecký. Příroda nám zde doslova vystupuje napovrch. Zmíněn je v úvodu lov. Zmíněno je Břetislavovo znavení po dlouhé cestě, kdy ulehл na úpatí jedné ze skal a jeho následné občerstvení Ladkou lesními jahodami. V závěru se pak dozvídáme o jezeře.

Další motivy, které lze sledovat, jsou např. motiv vraždy (zastřelení dívky samostřílem), motiv pomsty (otcovo přísahání pomsty nad mrtvým tělem své dcery) nebo motiv hněvu až šílenství a další.

1.4 Jaká je celková kompozice textu?

Text má naprostou **chronologickou posloupnost**. Kompozice pověsti je taková, že vůbec nepřeskakuje v ději, ani nedělá třeba jen krátkou časovou odbočku do minulosti. Jedná se skutečně jen o jednu dějovou linii, která je vyprávěna od samého počátku po úplný konec.

První odstavec nás uvádí do děje. Od druhého odstavce se nám postupně začíná rozehrávat samotný příběh. (V prvních dvou odstavcích se dozvídáme o všech důležitých postavách.) Třetí, čtvrtý, pátý a šestý odstavec vypráví příběh a ukončuje zápletku. Poslední sedmý i částečně ještě šestý odstavec slouží pak jako jakýsi závěr, dovysvětlení či epilóg. V posledním odstavci se např. jako v jediném dozvídáme o nadpřirozenu a o tom, co se má dít na onom místě dodnes.

³ Hrzánové z Harasova. In: *Wikipedia: the free encyclopedia* [online]. San Francisco (CA): Wikimedia Foundation, 2001- [cit. 2022-12-17]. Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Hrz%C3%A1nov%C3%A9_z_Harasova

1.5 Kdo příběh vypráví? Jak je nám podáván?

Příběh pověsti vypadá jakoby ho vyprávěla sama pověst (podobně jako u pohádky). Příběh je ovšem vyprávěn v **er-formě**. Není v něm užito přímé řeči, jen nepřímé.

Jednou možnou interpretací v této věci může být rovněž to, že nám příběh vypráví zbožný **poustevník**, Ladčin vychovatel, který jediný tragédii ze všech postav přežil.

1.6 Kde a kdy se pověst odehrává?

„Ve srovnání s poetičtější pohádkou je pověst časoprostorově zakotvenější i emotivnější.“⁴ To k časoprostoru pověsti říká učebnice. Sama pověst „O Krvomlýnu“ se odehrává na několika místech na Kokořínsku v období středověku, v *dávných dobách, kdy stál již hrad Kokořín*, což je doba zhruba po roce 1320. Užití samostřílu rovněž odkazuje na středověk. Samotná pověst se tak odehrává asi ve 14. nebo 15. století. V 16. století se pravděpodobně už neodehrává.

Pro tuto pověst je důležité místo Slaviborova hradu, později řečeného „Krvomlýn“. Dále pak Kroužecký důl, v němž se měli nejprve setkat Břetislav s Ladkou. Pak také však prostředí Vidimi, Milotova hradu, kde se příběh odehrává jen velmi krátce, můžeme říci epizodně, kdy je vyplněn skupinou žoldáků, „divých tovaryšů“ pod vedením Slavibora.

1.7 Kdo je modelový čtenář? Jak přistupovat k pravdivosti pověsti?

Modelovým čtenářem je u pověstí prostý lid. Pověst je tedy určena pro široké masy lidí. Každopádně v případě, že se jedná o pověst lokální, bude přitahovat zájem především místních.

Pověsti se tradují v rámci ústní lidové slovesnosti a dlouho neexistovaly v psané podobě. Ovšem když už došlo k jejich zapsání, zachovala se nám určitá verze pověsti z určitého časového období, od určitých lidí, kteří nebývají zmíněni. Nicméně to, v jaké verzi je zaznamenána, může něco vypovídat o době, kdy byla zaznamenána. Můžeme se třeba i dozvědět něco o zájmu těch lidí, kteří ji v daný okamžik zaznamenali, nebo na co kladou důraz v jejím vyprávění.

To, co je a co není pravda u pověsti, nelze v podstatě určit, byť se pověst snaží působit věrohodně. Základem pro pověst jsou reálná místa, která tvoří její kulisy. V tomto případě jsou to tedy ony lokality na Kokořínsku. Nicméně zbytek informací nelze spolehlivě ověřit včetně jmen a existence postav. Nevíme například, jestli nějaký rytíř Slavibor z Hrádku skutečně žil nebo nějaký poustevník, či zda došlo skutečně k vyvraždění vidimského panství. Možná by některé z informací šly ověřit pomocí různých pramenů, avšak o reálné výpovědní hodnotě této pověsti lze opravdu významně pochybovat.

⁴ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001. 287 s. (strana: 227)

1.8 Jaké jazykové prostředky text obsahuje?

Text pochází z konce 19. stol., konkrétně z roku 1892, proto může znít text poměrně archaicky. Užívá některých slov, které se dnes již příliš nepoužívají, např. „tovaryš“ nebo „stínadlo“. Užívá především jiný slovosled a jazykovou inverzi, která nám může jeho čtení místy celkem znesnadňovat.

1.9 Jaké postavy se v úryvku objevují? Čím jsou charakterizovány?

V pověsti se vyskytuje 5 jednotlivých postav a pak několik skupin.

Můžeme hovořit o černobílém vidění postav, které nám pověst předkládá.

Rytíř Slavibor z Hrádku

Pán z Hrádku je milující otec své dcery. Je velmi zdrcen její ztrátou a to tak moc, že její smrt brutálně pomstí vyvražděním celého Milotova rodu a panství na Vidimi. Po smrti Ladky však netruchlí, ale cítí hněv a touhu po pomstě. (Jméno Slavibor je dle Kristiánovi legendy jméno otce sv. Ludmily z hradu Pšov, z dnešního Mělníka. Podobnost jmen je pravděpodobně čistě náhodná. Nicméně je zajímavé, že se v této pověsti vyskytuje zrovna toto jméno.)

Ladka – dcera rytíře Slavibora

Divokrásná mladá dívka Ladka je pravděpodobně vzdělaná a zbožná. Vychovává ji poustevník. Zamiluje se do mládence Břetislava v Kroužeckém dole, který sem zabloudil na své cestě. Je bohužel zastřelena samostřilem do hrudi Břetislavovým otcem Milotou, který jejich lásku nepřál. Nad jejím mrtvým tělem přísahá její otec krutou pomstu zlotřilému Milotovi a celému jeho panství i jeho rodu.

Rytíř Milota z Vidimi

Pán Vidimi, Břetislavův otec a vrah, který zavraždí Ladku, je v pověsti hlavní zápornou postavou a tím, kdo způsobí celou tragédii. Nakonec je sám zavražděn demonstrativně otcem Ladky, rytířem Slaviborem, který nechá jeho krev a krev jeho poddaných pohnout děsivým mlýnským kolem u „Krvomlýna“.

Břetislav – syn rytíře Miloty

Pohledný mládenec, syn Miloty a dědic vidimského panství, který se stane první obětí Slaviborova hněvu, je milencem Ladky. (Jeho jméno i jeho příběh nás může vybízet k podobnosti s Břetislavem a Jitkou nebo s Oldřichem a Boženou, jejichž milostné pověsti jsou poměrně notoricky známé. Jsou zároveň velmi důležité pro přemyslovskou tradici. Podobnost Břetislava a Jitky a Břetislava a Ladky však v tomto případě pravděpodobně nemusí být zcela náhodná, protože motiv takovéto velké nesmrtelné lásky bývá celkem častý i jinde a prochází mnoha podobnými pověstmi a příběhy.)

Poustevník – Ladčin vychovatel

Postava poustevníka v pověsti fakticky vystupuje nejméně ze všech jednotlivě zmíněných postav. Poustevník zde však hraje roli typizované postavy. Neznáme ho jménem. Je pro Ladku zbožným vychovatelem a pro Slavibora rádcem a přítelem. Je to on, kdo přinese Slaviborovi smrtelně raněnou Ladkou a později se již v pověsti více nevyskytuje.

Vyskytují se zde pak ještě další **dvě skupiny „bezejmenných postav“**, a to posádka z Vidimi a jejího hradu a posádka Slaviborova hradu, žoldáci, které si Slavibor najal.

1.10 Co v pověsti zmíněno není?

V pověsti se například explicitně nedozvídáme jméno hradu **Harasov**, který je skutečným historickým i reálným místem, které lze studovat. To, že zde není Harasov přímo zmíněn, může vytvářet ze Slaviborova hradu, později „Krvomlýna“, jakýsi mýtický hrad, jež na Kokořínsku stál a bůh ví, kde leží jeho rozvaliny. Dodnes si jej však spojujeme s Harasovem.

Zajímavé rovněž je, že zde není zmínka o tom, že by měl Břetislav při svých cestách kokořínskými údolími koně, i když by se tam dal snadno domyslet.

Další zajímavostí může být zmínka o jezeře. Harasov, který si můžeme spojit s místem „Krvomlýna“ je totiž rybník, a široko daleko se žádné jezero nenalézá. To, že pověst zmiňuje jezero a ne rybník, přidává možná na divokosti celé krajiny tehdejšího Kokořínska, v níž se její příběh odehrává.

2 Odpovědi na vybraných pět otázek

V této druhé části seminární práce se vynasnažím zodpovědět na pět otázek pomocí učebnice *Teorie literatury pro učitele* od PhDr. Josefa Peterky, CSc. (vydání z roku 2001).

2.1 Které složky utvářejí literární život?

Literární život je tvořen hned několika významnými složkami. Zaprvé to jsou literární díla a jejich autoři. Dále pak do literárního života řadíme čtenáře. V neposlední řadě do literárního života patří formy literární kritiky. Nutně musí však být samozřejmě všechny tři složky propojeny, navzájem se ovlivňují a jedna bez druhé nemůže fungovat.

*„Literární díla lze s vědomím četných přechodných jevů vymezit jako individuální výpověď fungující v umělecké komunikaci coby **samostatný** (strukturálně autonomní) **celek**. Jeho atributy jsou zejména **rozvrstvenost**, **potencialita** (neuzavřenost) a **vnitřní jednota**. Typickými příklady literárních děl jsou romány, sbírky básní, povídek, divadelní hry (nikoli ale výběry z autorovy tvorby či různé antologie), tedy celky uváděné ve slovnících a autorově bibliografii jako svébytné konkrétní jednotky. Literární dílo nezaměňujeme s knihou, ta je pouze tradičním „nosičem“ jeho textu.“⁵*

*„Slovo auctor znamenalo v latině dějepisec, vypravovatel, původce, ale též ručitel, svědek, vzor či rukojmí. Obecně znamená **původce díla**. Tím bývá pro laickou veřejnost nejspíš jeho psychofyzicky reálný původce – nositel autorských práv. Jako literárněvědná kategorie (PLUTKO 1992) se však jeví poněkud komplikovanější. Autor neboli autorský subjekt je totiž součástí významové výstavby textu, vstupující do literární komunikace.“⁶ (atd.)*

Takto popisuje literární dílo a autora učebnice, jež jsou jednou ze složek literárního života.

2.2 Vysvětlete pojem světová literatura.

*„Pojem světové literatury má dvojí aspekt. Předně označuje **pomyslný „zlatý fond“** literárních výtvorů, které svým významem překračují hranice jednotlivého národa, jazyka i doby svého vzniku a prostřednictvím překladů, inovovaných konkretizací a interpretací i díky školní výchově se udržují v kulturním povědomí vzdělaného lidstva. Zároveň označuje i **systém nadnárodních literárních jevů** a intertextových vztahů (literární směry, žánry, vlivy.)*

Myšlenka světové literatury pochází z počátku 19. století (J. W. Goethe). Oproti středověké křesťanské ideji univerzalizmu, tj. sjednocení světa na bázi křesťanství s jednotlivě pojatým vzděláním (univerzita, teologie, latina), vychází novověká vize světovosti hodnot z odlišných, liberálních předpokladů. Namísto ideologicky homogenní kultury totiž přichází s potřebou rozmanitosti, výměny uměleckých hodnot a informací (J- G- Herder, Paní de Stäel.)“⁷

⁵ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001. 287 s. (strana: 67)

⁶ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001. 287 s. (strana: 36)

⁷ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001. 287 s. (strana: 33)

Takto je popsán pojem „světová literatury“ v učebnici pana doktora Peterky. Lze ho tedy chápat jako pojem pro literární výtvoř, jejichž význam přesahuje hranice dané země, jazyka atd. a které svým významem obohacují kulturní povědomí vzdělaného lidstva jako celku. Zároveň ho lze chápat jako společný soubor literárních znaků, jevů, které jsou společné pro více směrů, vlivů a žánrů v literatuře. Nakonec se pak nabízí možnost chápat pojem „světová literatura“ jako zkratka veškerou literaturu, která vznikla za hranicemi naší země z hlav zahraničních autorů. (S touto poslední možností jsem se setkal během svého studia na základní i střední škole, kde byl primárně takto prezentován, i přestože takový výklad není úplný.⁸)

2.3 Proč čteme? – typy motivací.

Číst můžeme chtít z různých důvodů. Čteme, protože se chceme dozvědět nějakou informaci nebo protože chceme mít z četby zážitek. V případě čtení pro informaci vyhledáváme především literaturu věcnou, literaturu faktu a publicistické výtvoř, díky kterým můžeme získat nové poznatky. Čtení pro zážitek je pak spjato především s krásnou literaturou, která nám zážitek může poskytnout.

Čtení pro zážitek pak dále můžeme rozdělit na tzv. „stimulační četbu“ a „relaxační četbu“. První zmíněná se vztahuje k umělecké literatuře a předpokládá výrazné soustředění čtenáře. Naopak „relaxační četba“ je spojena s populární literaturou a slouží tedy tak k rozptýlení a odpočinek čtenáře. Můžeme tak podle toho usuzovat, že první zmíněné „stimulační čtení“ souvisí se čtením náročnější umělecké literatury a „relaxační čtení“ pak se čtením oddechové, snazší literatury populární.

2.4 Čím se vyznačuje klasická tragédie?

„Již v antickém Řecku, kdy bylo drama druhem básnictví, se zformovala tragédie, komedie a minos (divadlo jednoho herce). Termín **tragédie** znamená v doslovném překladu kozlí písně a souvisí se skutečností, že bůh plodnosti Dionýsos (v latinské tradici Bakchus), jemuž byly tragédie zasvěceny, měl kozlí podobu a herci nosili kozlí masky.“⁹ (atd.) Tragédie je jedním z hlavním klasických žánrů dramatu společně s komedií.

„**Tragédie**, v původním starořeckém pojetí zobrazuje **konání s vážnými důsledky** (DOLEŽEL 2000: 30), končící zpravidla smrtí hrdiny.

Tematizuje **lidské krize** (tj. obtížné, hluboce konfliktní situace), které vnímá jako trvalou a důležitou součást života a projev záludného osudu. Souvisí s náboženským oceněním viny, oběti a očista. – Za podstatu tragické viny byla považována především zpupnost, tj. rouhavé překročení míry (řecky hybris). Podle Aischyla vzniká hybris přesyceností a plodí zaslepenost, v níž se člověk dopouští zločinů a uvaluje na sebe trest.

Tragický hrdina není bezchybný, je však **výjimečný**, vznešený, původně měl božský nebo královský původ. Nemusí být postavou psychologicky propracovanou. Až do klasicismu byl tragický úděl výsadou společenské elity. Jméno hrdiny figuruje zpravidla i v titulech (Antigona, Král Oidipus).

⁸ poznámka autora

⁹ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001. 287 s. (strana: 215)

Hrdina reaguje na konflikt, který znamená nevyhnutelnost volby v mezní situaci. Jeho rozhodnutí je i v nouzi nepodmíněné (CZECH 1989: 41), jde proti pravděpodobnosti a sebezáchovným instinktům biologické existence, jeví se z pragmatického hlediska mnohdy jako šílené, inspiruje však svou odvahou (Antigona upřednostňuje za cenu smrti hlas svědomí před loajalitou).

Přináší dobrovolnou (či nedobrovolnou) oběť, která člověku připomíná síly a hodnoty přesahující lidské ego. Zvláště přes dobrovolné sebeobětování ve jménu vyššího principu tragédie připomíná, že vlastní život není nejdůležitější z pozemských statků (více je svoboda, pravda, lidská důstojnost).

Posláním tragédie není „příjemná“ zábava či rozptýlení, nýbrž koncentrace k podstatným otázkám lidského bytí, které nám zahluje pýcha a sobectví. Hlavní funkcí tragédie je podle Aristotela katarze, tj. očistění skrze soucit a bázeň. Katarze je původně skutečným náboženským obřadem „očisty“, je jako estetická kategorie (GILBERTOVÁ – KUHN 1965: 74-77) vykládána buď ve smyslu mravního povznesení nebo také se smyslu léčebném, jako obnova psychofyzické rovnováhy vybitím nezdravého přepět za pomoci básnické imaginace.

Tragédie čerpala náměty převážně z mytologie anebo z minulosti (na rozdíl od komedie, která vycházela z každodenního života). Jako básnický text s pevnou stavbou, vyúsťující katastrofickým rozuzlením, je drama původním objevem řecké kultury. “¹⁰ Toto je dosti rozsáhlý popis, který nám o tragédii poskytuje učebnice.

Klasická tragédie se tedy vyznačuje typicky konáním s vážnými důsledky výjimečného tragického hrdina, který prochází lidskou krizí. V tragédii je učiněna dobrovolná či nedobrovolná oběť, která je učiněna pro vyšší princip. Klasická tragédie je rovněž propojena z mytologií a minulostí, ze které čerpá námět nebo postavy. Lze hovořit o tom, že jsou klasické tragédie více nadčasové než komedie, protože rozebírají náměty o člověku, o jeho charakteru, o společenském ponaučení nebo o lidských vlastnostech atd. Celá tragédie končí tragicky často smrtí minimálně jednoho nebo i více protagonistů či se v ní objevuje v nějaké podobě fyzické a psychické zmrzačení.

2.5 K čemu je potřebné studium literární teorie?

Funkcí literární teorie je hned několik. První funkce literární teorie je **metodologická**, která nám poskytuje základ systematického studia, která formuje klíčové, základní otázky a problémy, která integruje literární zkušenost literatury všech dob národů a která také může inspirovat pro nové přístupy. Dále se jedná o funkci **terminologickou**. Zkrátka nám literární teorie ujasňuje základní pojmy umožňující komunikaci o literatuře. Pro tyto účely vznikají slovníky pojmů. V neposlední řadě má literární teorie rovněž funkci **poradní a praktickou**. Je prospěšná pro smysluplné vyučování literatury. Učí nás formovat literární otázky. Radí tvůrcům, autorům literárních děl a samozřejmě pomáhá při studiu.

Souhrnně to vše tedy je literární teorie, jejíž studium je důležité pro smysluplnou analýzu, studium i výklad o literatuře a o literárních textech.

¹⁰ PETERKA, Josef. *Teorie literatury pro učitele*. Praha: Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, 2001. 287 s. (strana: 215)

3 Závěr

V první části seminární práce předmětu *Teorie Literatury I* jsem rozebral pověst z místa mého bydliště, pověst „O Krvomlýnu“. Vynasnažil jsem se na ni pohlížet z mnoha různých úhlů. Přitom jsem využil různé otázky. Způsob jejich tvoření jsem si mohl osvojit během jednotlivých seminářů a považuji ho za velmi důležitý a klíčový pro případnou úspěšnou analýzu.

V druhé části jsem zodpověděl na pět otázek literární teorie pomocí knihy *Teorie literatury pro učitele* od PhDr. Josefa Peterky, CSc. (vydání z roku 2001).

Myslím, že je důležité vnímat literaturu rovněž teoreticky a zabývat se tak jejím možná mnohdy základním popisem, protože je literární teorie ve své funkci mimo jiné také prospěšná pro smysluplné studium literatury. Jsem rád, že jsem mohl – i díky této práci – zpracovat a pohlížet na literární text tak, jak bych se jím nikdy bez literární teorie nemohl zabývat.